

Z KULTURNÍHO ŽIVOTA

Dürrenmattova tragická fikce

**Divadlo Petra Bezruče,
Ostrava: Friedrich Dürrenmatt — Fyzikové ●
Režie Saša Lichý ● Vý-
prava Otakar Schindler ●
Premiéra 11. září.**

Goldoni — Hoffmeister, Dürrenmatt, Molière, Mrožek, Nezval, Dyk, Vančura, Brecht, Majakovskij — to je jen několik autorů, které uvádí ve své letošní devatenácté sezóně ostravské Divadlo Petra Bezruče. Z pouhého výčtu autorů nebo her nelze ovšem dělat prorocké závěry. Ale vezmeme-li v úvahu dvě minulá léta, v nichž si bezručovci poctivým úsilím o osobitý profil, o vlastní výklad dramatu vydobyli uznání a respekt, můžeme právem věřit v další úspěchy jejich cílevědomého směřování k poetickému divadlu, k divadlu bez berliček falešné „pravdivosti“, vědomě protilluzivnímu.

V nesnadném boji o mladého ostravského diváka jim má pomoci náročná a přitažlivá dramaturgie, rozvinutí vydobytych tvůrčích postupů, další upevnění souboru (do DPB přichází nový režisér M. Kučera a řada herců — J. Kodet, J. Havel, M. Nohýnek, J. Fukalová, M. Junáček, L. Chvojka, K. Sekera, M. Šulc), a konec konců i Klub přátel divadla, po jehož založení už mnozí diváci nedočkavě volají.

Ale přejdeme od slov k činům, v našem případě k premiéře Dürrenmattových Fyziků, kterou bezručovci naplno vstoupili do nové sezóny. Jsou čtvrtým — a jistě ne posledním — divadlem u nás, které tuto komedii vynikajícího švýcarského dramatika uvedlo.

„Existují věci, které nelze riskovat. Zánik lidstva je jednou z nich.“ V tomto výroku vědce Möbia je obsažena myšlenková trest Fyziků. Aby uchránil svět před katastrofálními následky svého systému všech možných objevů, opouští Möbius rodinu a odchází, předstíraje šílenství, do blázince. Aby mohl se svou ženou a třemi syny zpřetrhat poslední pouta, svazující ho i s nerozumným světem, sehraje před nimi tragikomický výstup s žalmem Šalomounovým astronautům a hrubě je vyžene z ústavu. Aby zabránil masovému vyvraždění lidstva, zbaví se vraždou ošetřovatelky Moniky, která s jistotou milující ženy prohlédne jeho přetvářku a považující ho za zneužnaného génia, chce jeho systém vydat k posouzení. Aby se dokonce pojistil před lidmi, blouznivými o světovládě, spálí své rukopisy. Möbius prostě dělá všechno, aby vzal lidstvu možnost sebezáhuby. A přece se mu to nepodaří, jeho objevů přesto zneužije mocný trust. „Co bylo jednou myšleno, nedá se vzít zpět,“ říká v závěru, poražen a tváří v tvář smrtelnému nebezpečí všeobecné zkázy.

Tragická grotesknost Fyziků je jen pláštíkem, pod nímž se skrývá na výsost vážné, aktuální jádro. „Servírovat“ divákům obojí ve správných proporcích, nepodlehnout efektničení, jež se samo nabízí, to je jistě jeden z hlavních problémů každého jejich inscenátora.

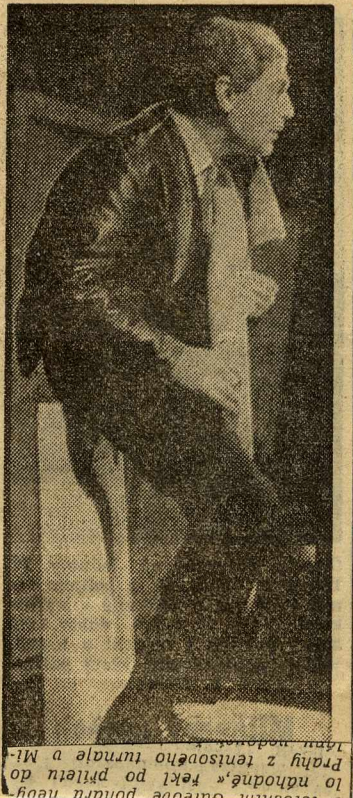
Lichý jde zcela zřejmě za myšlenkou. Nevnáší na jeviště téměř nic mimo autorovy představy (v podstatě se jim podřizuje i Schindlerova výprava), nechává zaznít plně jeho hlas a jenom střídmě, promyšleně jej akcentuje (například v prvním dějství podtrhuje napjatou atmosféru křídovým obrysem po-

lohy uškrcené Ireny Straubové). Ukazuje se, že není třeba víc. A vůbec to neznamená, že si režisér usnadnil práci. Naopak, právě ono „nechat plně zaznít autorův hlas“ znamená obvykle víc umění a dřiny, než mu vytrvale nastavovat kdovíjak rafinované „mikrofony“.

Přirozeným následkem této režijní koncepce je zvýšený důraz na herce. Dürrenmatt je v tomto směru velkou příležitostí. Myslím, že ji propásla především R. Havelková v roli doktorky von Zahnd. Nasazuje od počátku až do konce příliš studený tón, unavující svou jednotvárností, ochuzuje ji tak o mnoho nuancí, obsažených už v předloze, a nepřesvědčuje ani v textově velmi silném závěru, kdy šílená psychiatrická triumfuje. Alternující S. Ranošová je tvárnější a zvláště v závěru sugestivnější. Ani D. Šrajerová nezanechává hlubší dojem. Jako by se bála silnějšího hlasu, temperamentnějšího pohybu — její Monika Stettlerová přece má být energickou, činorodou ženou, schopnou vykonat pro lásku cokoli. Zdá se, že i ona má podíl na slabším vyznění jedné z klíčových scén, kdy se Möbius rozhoduje k zločinu. — Trojici fyziků vytvořili L. Eliáš, O. Janda a B. Čvančara. Zatímco první dva (Möbius a Einstein) našli pro své postavy adekvátní polohu, třetí (Newton) jen stěží krotí svůj komický talent a jeho jinak pozoruhodná studie občas hraničí s karikaturou.

Dürrenmatt zůstává i v této, zatím poslední, hře věrný svému pojetí dramatu jako fikce a dramatu jako paradoxu. Pracuje s obrazností poněkud neuskutečnou, nadsazenou, komponuje neobvyklé situace, které obecenstvu hned důkladně zařetoseou bránicí, hned zamrazí v zádech. Dovádí logiku příběhu ad absurdum, až k úplnému zvratu. A právě touto metodou skvěle demonstruje jednu ze svých hlavních tezí k Fyzikům: Každý pokus jednotlivce řešit sám to, co se týká všech, musí ztroskotat. Jak přesné a přesvědčivé potvrzení nezbytnosti masového tažení proti válce — z pera předního dramatika našeho století! I z tohoto hlediska je uvedení Fyziků v Divadle Petra Bezruče záslužné a zdářílé.

JIRÍ NAVRÁTIL

to nahodně „fekl po přiletu do Prahy z tenisového turnaje a M. J. ...

VÝSTŘÍŽEK Z ČASOPISU

Rudé právo, Praha
- 1. VI. 1963

KULTURA

Moderní podobenství

Dürrenmattovi »Fyzikové« v Komorním divadle

Geniální fyzik Möbius, aby mohl v klidu dokončit soustavu svých převratných objevů, předstírá šílenství a uchýlí se do ústavu pro duševně choré. Soupeřící špiónážní soustavy, usilující o jeho vynálezy, za ním vyšlou své agenty, kteří musí hrát šílence... Když hrozí nebezpečí jejich prozrazení, vraždí. A jsme svědky zoufalého tragického Möbiusova zápasu o největší objev současné fyziky, který by mohl lidstvu odhalit dosud netušené zdroje energie, zápasu, odehrávajícího se ve světě, který se stal pro ty, kteří mají svědomí a mravní odpovědnost, nejstrašnějším vězením...

Jestliže sledujeme příběh Dürrenmattových »Fyziků«, vidíme, kolik je zde na malé ploše dvouhodinové komedie soustředěno protikladů! Salóň soukromého sanatoria pro duševně choré se svými přísně logicky uvažujícími obyvateli je metaforou světa, v němž se rozevřela propast mezi rozbitým atomem a nesjednoceným lidstvem. V zápasu, který vede osamělý vědecký hrdiná, je v sázce budoucnost všech. Expozice příběhu je koncipována jako groteska — jeho konec vyvolává tragickou katarzi. Möbius svůj zápas prohrává, avšak vyznění hry není pesimistické: neboť otráso divákovým svědomím, vyvolalo pocit hluboké odpovědnosti za budoucnost světa. Dürrenmatt ve své předmluvě k »Fyzikům« píše: »Obsah fyziky se týká fyziků, její důsledek všech lidí. Co se týká všech, mohou řešit jen všichni. Každý pokus jednotlivce řešit sám pro sebe, co se týká všech, musí ztroskotat.« V tom je obsaženo i poslání této hry, kterou by bylo možno nazvat čapkovskou terminologií varováním i vyzvou.

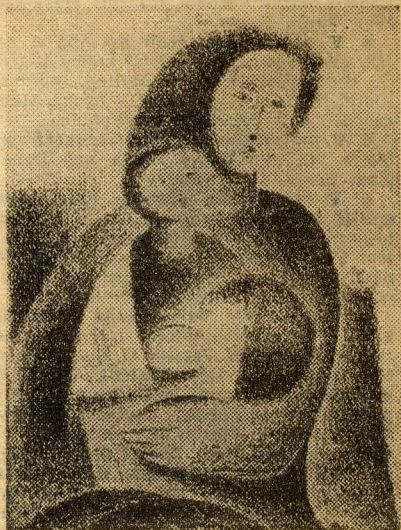
Svět, v němž se drtí osud fyziků odehrává, je světem neuskutečnitelné svobody. Mezi úsilím vědců a společností je tu nepřekonatelný rozpor,

soulad mezi zájmem jednotlivce a státu je ve světě zobrazeném Dürrenmattem nedosažitelný. Je to však jediná naděje lidstva, jak na tomto světě obstát. Dürrenmatt se zde ve své neúprosné kritice převrácenosti, jež světu přináší absurdnost kapitalistického společenského řádu, dostává k samému jádru protikladu, k nutnosti odstranit ze života lidstva příčinu ničivého paradoxu. Domýšlíme si tento protiklad dále než Dürrenmatt, když právě v tom vidíme historickou úlohu socialismu, avšak tady je síla velkého uměleckého díla, že dosah jeho myšlenek míří i tam, kam jeho autor možná nechtěl nebo nemohl dohlédnout.

Od »Franka V.«, fantastické opery o absurdních zvrženostech kapitalistické životní filosofie, podle níž každou ničemnost může ospravedlnit zisk, uzrálo ve »Fyzicích« Dürrenmattovo umění k podivuhodné prostotě. Myšlenky jsou zde vyjadřovány v klasicky výrazných situačních metaforách, jejichž reálný obsah má dráždivě napínavou fabulu. Už Dostojevskij ukázal, že právě kriminální příběh se může stát v rukou velkého umělce nejpůsobivějším východiskem pro silné drama myšlenek. Dürrenmatt to ve »Fyzicích« znovu potvrdil. Napínavý děj, plný groteskně překvapivých zvrátů, se zde valí kupředu a žene paradoxními myšlenkami divákovu pozornost ke stále otřesnějšmu poznání nebezpečí, jež hrozí lidstvu z rozporu mezi pokročilostí vědy a zaostalostí společenské morálky. Jestliže jsme v posledních letech ve světovém dramatu svědky jakési inflace dramatického příběhu a pod vlivem zjednodušeně vykládané čechovovské dramaturgie se i u nás z dramatu začal vytrácet zajímavý děj, Dürrenmatt nadmíru účinně ukázal, že dramaticky přesně komponovaný příběh vůbec nemusí omezovat dramatikovu možnost působit na divákův rozum, naopak, že myslitelsky hlubokému záměru právě napínavý děj může pomoci k hlubší divadelní účinnosti.

Myšlenková i divadelně dramatická kvalita Dürrenmattova textu vyburcovala soubor Městských divadel pražských k mimořádnému výkonu. Režisér L. Vymětal zdůraznil ve své inscenaci otřesnou vážnost myšlenkových paradoxů, s nimiž autor pracuje. Sfédem představení je velký výkon V. Vosky v postavě Möbia. S uměřenou vnější charakterizací vede herec diváka především k poznání poraženého nitra tohoto génia. I ostatní herecké výkony mají mimochodem kultivovanost a patří po této stránce k tomu nejlepšímu, co v této sezóně tento soubor vytvořil. Přesto se mi však zdá, že zvláštní žánr Dürrenmattovy komedie nebyl v této inscenaci ještě plně postizen. Potlačení groteskní polohy a zdůraznění psychologické drobnokresby vedlo k jisté nevyváženosti prvního a druhého dějství, k tomu, že například pozoruhodný výkon A. Myškové v roli ředitelky sanatoria, v expozici založený na zajímavé psychologické studii, se v závěru náhle trochu násilně z této stylové polohy vymknul.

ZDENĚK BLÁHA

J. M. Wagner, Mateřství (litografie). Z výstavy autorových kreseb a grafiky v Domě dopravy a spojů v Praze.

VÝSTŘÍŽEK Z ČASOPISU

Svobodné slovo, Brno

17. IX. 1963

Otěrý 17. září 1963.

Kultura

Dürrenmattovi Fyzikové v Ostravě

PROZATÍM největší ostravskou divadelní událostí tohoto roku možná nazvat uvedení hry švýcarského dramatika Fr. Dürrenmatta Fyzikové. Hra, která za dva roky vítězně prošla 55 scénami západní Evropy (připravuje ji New York, Paříž a Brusel) je bezesporu z nejlepších, jaké byly v tomto století napsány. Řeší otázku osobní odpovědnosti člověka, který má možnost změnit svět. Řeší ji se silnou dávkou individualismu, s řešením je možno nesouhlasit, i třeba

L. Bláh v roli fyzika Möbia

ostře je odmítat, ale Dürrenmattovi není možno upřít to, co dělá z uměleckého díla zážitek na celý život. Svrchované mistrovství řemesla, dokonalá architektonická stavba, hluboký poetický podtext s důrazem na trvalé hodnoty, napětí, přesvědčivý dialog, překvapivost scén a jedinečná psychologická kresba postav. To drama nemusí proklamovat, že je uměním, ono jím jest svou existencí. — To vše se snažili postihnout i v inscenaci v Divadle Petra Bezruče v Ostravě. V režii Šaši Lichého, který tu zřejmě našel výraz sobě vlastní — jsme byli svědky citlivého vedení herců k nejvyššímu soustředění na psychologii postav a k nejvyšší kázi. Šťastnou ruku výstupu, ano, v každé větě. Na scéně O. Schindlera zazili jsme večer, na jaký se nezapomíná. Zvláštní pozornosti zasluhuje výkon Radvany Havelkové v roli doktorky von Zahnd.

ZDENĚK BLÁHA